

ԱՄՆ-Ի «ՓԱՓՈՒԿ ՈՒԺԻ» ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԿԱՏԱՄԲ

ՆՈՐԱ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ*

Հայ-ռուսական համալսարան, Երևանի պետական համալսարան

Ներկայումս համաշխարհայնացման և աճող բազմամշակութայնության պայմաններում համոզելու ուժը էական ազդեցություն ունի ազգերի և հասարակությունների միջև փոխըմբռնման աճի վրա: Արդի ժամանակներում «փափուկ ուժը» ավելի հաճախ է օգտագործվում համաշխարհային քաղաքականության ժամանակակից դերակատարների, մասնավորապես՝ գերտերությունների արտաքին քաղաքականության գործիքակազմում: Հոդվածում քննարկվում են Միացյալ Նահանգների «փափուկ ուժի» ռազմավարությունը և դրա դրսևորումները, ուղղությունները, մեխանիզմներն ու գործիքները Հայաստանի Հանրապետությունում: Արվում է եզրակացություն, որ Հայաստանում ԱՄՆ-ի «փափուկ ուժի» ռազմավարության գլխավոր նպատակներն են ամրապնդել դիվանագիտական երկկողմ հարաբերությունները, երկրում ձևավորել Միացյալ Նահանգների վերաբերյալ դրական ընկալումներ և տարածել իր ազդեցությունը ոչ հարկադրական միջոցներով ուղղված արևմտյան լիբերալիզմի և ժողովրդավարության մշակույթի խթանմանը, ինչպես նաև երկու հասարակությունների և պետությունների միջև համագործակցության և փոխըմբռնման ամրապնդմանը: ԱՄՆ-ի «փափուկ ուժը» Հայաստանի նկատմամբ հիմնականում կիրառվում է կրթական ծրագրերի, ինչպես նաև մշակութային, հանրային և քաղաքացիական դիվանագիտության միջոցով: Միննույն ժամանակ, ամերիկյան տարբեր գործակալությունների և հիմնադրամների, հասարակական կազմակերպությունների և հաստատությունների ներկայությունը Հայաստանում նպաստում է ամերիկյան «փափուկ ուժի» ընդլայնմանը և ամրապնդմանը:

* **Նորա Գևորգյան** – քաղաքական գիտությունների թեկնածու, ռուս-հայկական համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի համաշխարհային քաղաքականություն և միջազգային հարաբերություններ ամբիոնի դոցենտ: Երևանի պետական համալսարանի Ամերիկյան հետազոտությունների կենտրոնի գիտաշխատող

Нора Геворкян – кандидат политических наук, доцент кафедры Мировая политика и международные отношения Института Права и Политики Российско-Армянского Университета; научный сотрудник Центра Американских Исследований, Ереванский Государственный Университет

Nora Gevorgyan – PhD in International Affairs and Global Politics, Associate Professor at the “World Politics and International Relations” Department of the Institute for Law and Politics of Russian-Armenian University, Research fellow at the American Studies Center, Yerevan State University.

Էլ. փոստ՝ nora_gevorgyan@yahoo.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5983-0955>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 04.01.2024

Գրախոսվել է՝ 10.04.2024

Հաստատվել է՝ 08.04.2024

© The Author(s) 2024

Բանալի բառեր – «փափուկ ուժ», արտաքին քաղաքականություն, ԱՄՆ, Հայաստանի Հանրապետություն, ազդեցության տարածում, ոչ հարկադրական միջոցներ

Ներածություն

Համաշխարհայնացման, «ջնջված սահմանների» և բազմամշակութայնության այսօրվա դարաշրջանում երկրները, նույնիսկ ամենաուժեղները, առավելության են հասնում միջազգային քաղաքական գործընթացներում ոչ միայն իրենց ռազմաքաղաքական կամ տնտեսական հզոր քաղաքականությամբ, այլև մշակութային գրավչությամբ, գաղափարախոսությամբ և միջազգային ինստիտուտներով՝ «փափուկ ուժի» հիմնական գործիքներով:

1990-ականների սկզբից «փափուկ ուժ» հասկացությունը դարձել է գիտական բանավեճի թեմա: Առաջ գալով որպես ԱՄՆ-ի փորձը նկարագրող հիմնադրույթ՝ «փափուկ ուժ» հասկացությունը վերածվել է լայնորեն ընդունված և տարածված հայեցակարգի¹: Առաջին անգամ այն ձևակերպել է ամերիկացի գիտնական Ջոզեֆ Նայ կրտսերը: «Փափուկ ուժը» ընդհանուր առմամբ սահմանվում է որպես միջազգային դերակատարների նախապատվությունները ձևավորելու կարողություն գրավչության ուժի և համոզելու ունակության միջոցով՝ առանց հարկադրանք և ուժ կիրառելու²: Ըստ Ջ. Նայի, եթե «կոշտ ուժը» բխում է երկրի ռազմական կամ տնտեսական հզորությունից, «փափուկ ուժը» բխում է երկրի մշակույթի, քաղաքական արժեքների և արտաքին քաղաքականության գրավչությունից³: «Փափուկ ուժ» հասկացությունը ենթադրում է պետական և ոչ պետական դերակատարների առկայություն՝ երկրի վերաբերյալ դրական իմիջ ստեղծելու և շահավետ, վստահության վրա հիմնված հարաբերություններ կառուցելու համար⁴:

«Փափուկ ուժի» հայեցակարգի գործնական իրականացումը իր գազաթնակետին հասավ Սառը պատերազմի դարաշրջանում, երբ աշխարհը բաժանվեց անտագոնիստական ռազմաքաղաքական և սոցիալ-մշակութային բլոկների: Այս իրավիճակում անհրաժեշտ էր, որ ԱՄՆ-ն և միասնական Արևմուտքը բարձրացնեին երկաթե վարագույրի հետևում ապրող մարդկանց իրազեկությունը ազատ և ժողովրդավարական արևմտյան աշխարհի և արևմտյան արժեհամակարգի մասին, և այս նպատակին հասնելու համար «փափուկ ուժը» գլխավոր գործիքներից մեկն էր: Թեպետ Սառը պատերազմի դարաշրջանն ավարտվել է, սակայն աշխարհաքաղաքական մրցակցությունը և քաղաքական ռեժիմների առձակատումը չեն վերացել, հետևաբար «փափուկ ուժի» կիրառումը դեռևս արդիական է, և դրա դերը ԱՄՆ արտաքին քաղաքականության մեջ միայն աճել է: Բացի աշխարհաքաղաքական հեռանկարից, «փափուկ ուժի» նպատակներից է մշակութային և

¹ Տե՛ս **Winkler, S.** Conceptual politics in practice: how soft power changed the world. *Stockholm Studies in International Relations*. PhD Dissertation: Stockholm University, 2020; **Nye, J. S.** Soft power: the evolution of a concept. *Journal of Political Power*, 14 (1), 2021:

² Տե՛ս **Nye, J.S.** Soft Power. *Foreign Policy*, 1990, էջ 80:

³ Տե՛ս **Nye, J.S.** *Soft Power: The Means To Success In World Politics*. New York: Public Affairs, 2005, էջ 5-6:

⁴ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 191:

հանրային դիվանագիտության ամրապնդումն այն երկրներում, որտեղ այն իրականացվում է: «Փափուկ ուժ» էական դեր է խաղում կողմերի միջև հնարավոր կոնֆլիկտային իրավիճակները կանխելու և պետությունների ու հասարակությունների միջև փոխըմբռնումը ամրապնդելու գործում⁵:

Հոդվածում վերլուծվում է Միացյալ Նահանգների «փափուկ ուժի» ռազմավարությունը և դրա դրսևորումները Հայաստանի Հանրապետությունում: Ուսումնասիրության հիմնական նպատակն է բացահայտել Հայաստանում իրականացվող ԱՄՆ-ի «փափուկ ուժի» հիմնական նպատակները, ուսումնասիրել ԱՄՆ-ի «փափուկ ուժի» ուղղությունները, մեխանիզմներն ու գործիքները: Հոդվածը կանդրադառնա հետևյալ հետազոտական հարցերին. առաջին՝ որո՞նք են Հայաստանում ԱՄՆ-ի «փափուկ ուժի» ռազմավարության հիմնական նպատակները: Երկրորդ՝ որո՞նք են Հայաստանում ԱՄՆ-ի «փափուկ ուժի» հիմնական ուղղությունները, մեխանիզմները և կիրառվող գործիքները:

Հոդվածում կիրառվել են որակական հետազոտական մեթոդներ և մոտեցումներ: Օգտագործվել են օրինակի ուսումնասիրության (case study) և որակական բովանդակության վերլուծության (qualitative content analysis) հետազոտական մեթոդները: Տվյալները վերցվել են արխիվային փաստաթղթերից, գիտական հոդվածներից, քաղաքական փաստաթղթերից և ԱՄՆ-ի «փափուկ ուժի» ռազմավարության վերաբերյալ հրապարակված նյութերից և ուսումնասիրություններից: Աշխատանքում օգտագործվել են նաև ԱՄՆ-ի և Հայաստանի Հանրապետության կառավարական գերատեսչությունների և ոչ կառավարական հաստատությունների ու գործակալությունների, ՀՀ-ում ԱՄՆ դեսպանատան, ինչպես նաև տարբեր վերլուծական կենտրոնների տրամադրած պաշտոնական տվյալները, փաստաթղթերը, վերլուծությունները և զեկույցները:

Հոդվածը բաժանված է երկու հիմնական մասի. առաջին մասում պարզաբանվում է «փափուկ ուժ» հասկացությունը: Երկրորդում ուսումնասիրվում է Հայաստանի նկատմամբ ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականության մեջ «փափուկ ուժի» ռազմավարությունը: Ուսումնասիրության արդյունքներն ամփոփված են եզրակացություններում:

«Փափուկ ուժի» հայեցակարգային ըմբռնում

Ներդրվելով 1990-ականների սկզբին՝ «փափուկ ուժ» տերմինը համեմատաբար նոր է միջազգային հարաբերությունների ակադեմիական դիսկուրսում: Թեև այն լայնորեն կիրառվում է քաղաքական ոլորտներում, սակայն հաճախ սխալ է ընկալվում և օգտագործվում ակադեմիական ճշգրտումների բացակայության պատճառով⁶: Հայեցակարգի հեղինակ Ջ. Նայի խոսքերով, «փա-

⁵ Տե՛ս Nye, J.S. Public Diplomacy and Soft Power. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616, 2008, էջ 94–109:

⁶ Տե՛ս Ichihara, M. & Nye, J.S. Making the Case for Soft Power [Review of *Soft Power: The Means to Success in*

փուլ ուժը» «երկրի կոռպցիոն ուժն է, որը մշակութային գրավչության և գայթակղության միջոցով այլ ազգերի նախապատվությունները ձևավորելու նրա կարողությունն է»⁷: Այլ կերպ ասած՝ ««փափուկ ուժը» ուրիշներին համոզելու կարողությունն է անել այն, ինչ ցանկանում ես»⁸: Մտահղացումն այն է, որ փոխվի այլ պետությունների վարքագիծը կոռպերատիվ քաղաքականության միջոցով՝ առանց հարկադրական միջոցների դիմելու: Երկիրը կարող է ցանկալի արդյունքներ ստանալ համաշխարհային քաղաքականության մեջ, եթե այլ երկրներ հիանում են նրա արժեքներով, գաղափարախոսությամբ և ձգտում են նրա բարեկեցության և ազատության մակարդակին: «Foreign Policy» ամսագրում տպագրած իր հիմնարար աշխատության մեջ Ջոզեֆ Նայը նկարագրել է այն երեք հիմնական ռեսուրսները, որոնք առաջացնում են «փափուկ ուժ»՝ «մշակութային և գաղափարական գրավչությունը, ինչպես նաև միջազգային իրավակարգերի կանոններն ու ինստիտուտները»⁹:

Այնուամենայնիվ, ժամանակի ընթացքում «փափուկ ուժ» հասկացությունը փոխվել է և կատարելագործվել՝ հարմարվելով համաշխարհային քաղաքականության նոր համատեքստերին¹⁰: Ի տարբերություն «կոշտ ուժի», որը բխում է երկրի ռազմական կամ տնտեսական հզորությունից՝ Նայի առաջարկած արդի սահմանումներում «փափուկ ուժը» կապված է երկրի ոչ նյութական ուժային ռեսուրսների հետ, ինչպիսիք են՝ «նրա մշակույթը (այն հատվածներում, որտեղ այն գրավիչ է ուրիշների համար), նրա քաղաքական արժեքները (երբ դա համապատասխանում է նրանց ինչպես երկրի ներսում, այնպես և արտերկրում) և նրա արտաքին քաղաքականությունը (երբ դրանք համարվում են օրինական և բարոյական հեղինակություն ունեցող)»¹¹: Ըստ այդմ՝ «փափուկ ուժի» հիմնական գործիքներն են արտաքին քաղաքականությունը, հանրային և մշակութային դիվանագիտությունը, ինչպես նաև երկրի քաղաքական-տնտեսական զարգացման մոդելը: Մշակութային և գաղափարական գործիքներից շատերը աշխարհի առաջատար պետությունների կողմից հետևողականորեն օգտագործվում են իրենց «փափուկ ուժը» փոխանցելու համար: Դրանցից են՝ մշակութային, գիտական և կրթական կենտրոնները, տեղեկատվական և լրատվական ալիքների գործարկումը, ցանցային տեխնոլոգիաները, կրթական և մշակութային փոխանակումները, մարզական միջոցառումները, կինոն և նորաձևությունը: Արտաքին քաղաքականության և քաղաքական-տնտեսական զարգացման գրավչության

World Politics]. *The SAIS Review of International Affairs*, 26(1), 2006, էջ 197–200:

⁷ **Nye, J.S.** *The Future of Power*. Philadelphia. PA: Perseus Books, 2011, p. 31.

⁸ **Wilson, E.J.** *Hard Power, Soft Power, Smart Power*. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616, 2008, p. 110-124.

⁹ **Nye, J.S.** *Soft Power*. *Foreign Policy*, 80, 1990, p. 166-167.

¹⁰ Ավելի ուշ Ջոզեֆ Նայը առաջարկեց ևս մեկ եզրույթ՝ «խելացի ուժ» (smart power), որը միավորում էր «փափուկ ուժի» և «կոշտ ուժի» բաղադրիչները (տե՛ս **Nye, J.S.** *Get smart: Combining hard and soft power*. *Foreign Aff.*, 88, 2009, էջ 160):

¹¹ Տե՛ս **Nye, J.S.** *The Future of Power*. Philadelphia. PA: Perseus Books, 2011, էջ 84:

ռեսուրսը սովորաբար իրականացվում է հետևյալ գործիքների միջոցով՝ պաշտոնական դիվանագիտություն, հանրային դիվանագիտություն, միջազգային լրատվամիջոցներ, համապատասխան միջազգային ինստիտուտների ստեղծում, ինչպես նաև խոշոր ենթակառուցվածքային նախագծերի իրականացում, անդրազգային ներդրումներ, միջազգային ֆինանսական հաստատությունների (Արժույթի միջազգային հիմնադրամ, Համաշխարհային բանկ և այլն) ակտիվ ֆինանսավորում և կարիքավոր պետություններին տնտեսական օգնության և զարգացման աջակցության քաղաքականություն:

«Փափուկ ուժի» ռազմավարությունը կոչված է ազդելու ինչպես բնակչության գերակշիռ մասի, այնպես էլ համապատասխան պետության քաղաքական ու տնտեսական էլիտայի գիտակցության վրա: Սակայն դա ոչ թե ազդեցության միակողմանի տարածում է, այլ փոխազդեցություն, ինչն էլ այն տարբերում է քարոզչությունից¹²: Սրանով «փափուկ ուժը», ի տարբերություն «կոշտ ուժի», ուղղված չէ արտաքին քաղաքական խնդիրների անհապաղ լուծմանը: «Փափուկ ուժը», ներառյալ պետության մշակույթի, արժեքների և իդեալների, քաղաքացիների ապրելակերպի և կրթական ներուժի բացահայտումը, արտաքին քաղաքականության երկարաժամկետ գործիք է:

Այսպիսով, «փափուկ ուժը» պետության արտաքին քաղաքականության գործիքակազմում մի համալիր է, որը ներառում է տնտեսությունից և բիզնեսից մինչև մշակույթ և կրթություն, ինչպես նաև հասարակությունների և անհատների միջև փոխգործակցություն, ինչը հնարավորություն է տալիս պետությանը իրականացնելու իր ռազմավարական նպատակները միջազգային ասպարեզում ինչպես պաշտոնական, այնպես էլ ոչ պաշտոնական մակարդակներում:

Ամերիկյան «փափուկ ուժի» ռազմավարությունը Հայաստանի նկատմամբ

Որպես աշխարհի առաջատար տնտեսական և ռազմական հզոր ուժ, որն ունի գերիշխող դիրք միջազգային բազմաթիվ կազմակերպություններում՝ Միացյալ Նահանգները ունի բազմաթիվ ռեսուրսներ, որոնք կարող են պոտենցիալ «փափուկ ուժ» ստեղծել: Ըստ Նայի՝ Միացյալ Նահանգները առաջնային «փափուկ ուժի» աղբյուր է միջազգային հանրությունում, քանի որ կարողացել է ոգեշնչել միջազգային կազմակերպություններին և երկրներին՝ ընդունելու ԱՄՆ-ի տնտեսությանն ու ամերիկյան հասարակությանն և գաղափարախոսությանը բնորոշ լիբերալ, ազատ շուկայական սկզբունքները¹³: ԱՄՆ-ի գրավչության ուժը մասամբ հիմնված է ամերիկյան մշակույթի, արժեքների և արտաքին քաղաքականության, բայց նաև երկրի ներսում ժողովրդավարության պրակտիկայի վրա: Հիմնականում այն գրավիչ է ոչ թե իր կառավարության գործողությունների, այլ

¹² Տե՛ս **Nye, J.S.** Propaganda isn't the Way: Soft Power. *International Herald Tribune*, January 10, 2003, <https://www.belfercenter.org/publication/propaganda-isnt-way-soft-power> (մուտք՝ 20.01.2023):

¹³ Տե՛ս **Nye, J.S.** Soft Power. *Foreign Policy*, 80, 1990, էջ 168:

քաղաքացիական հասարակության, ինքնադրսևորման և բարեփոխումների կարողությունների, ինչպես նաև մշակույթի հասանելիության շնորհիվ¹⁴: Միացյալ Նահանգների «փափուկ ուժի» ամենամեծ աղբյուրներից են ամերիկյան մամուլի ազատությունը, անկախ դատարանները, բողոքի խաղաղ ցույցերը և շարժումները, ամերիկյան հիմնադրամների, ինչպես նաև համալսարանների և կորպորացիաների բարեգործական աշխատանքը: Միևնույն ժամանակ, ժամանցային արդյունաբերությունը և մեդիա դաշտը, մասնավորապես հոլիվուդյան ֆիլմերը, փոփ երաժշտությունը, սոցիալական մեդիա հարթակները (Facebook, Instagram, Twitter, Youtube, LinkedIn), տարբեր հոսքային հեռուստատեսային հարթակները և ծառայությունները (Netflix, HBO Max, Prime Video) զենեքացնում են սեփական «փափուկ ուժը»:

Խորհրդային Միության փլուզումից և նորանկախ պետությունների կազմավորումից հետո ԱՄՆ-ն ձեռնամուխ եղավ իր ազդեցությունը տարածելու այդ երկրներում՝ ֆինանսական և մարդասիրական օգնության, ժողովրդավարության և ազատ շուկայական տնտեսության խթանման միջոցով¹⁵:

Հայաստանի Հանրապետության և ԱՄՆ-ի միջև դիվանագիտական հարաբերությունները հաստատվել են 1992 թվականի հունվարի 7-ին՝ Խորհրդային Միության փլուզումից և 1991 թվականի դեկտեմբերի 25-ին ԱՄՆ-ի կողմից Հայաստանի Հանրապետության անկախության ճանաչումից հետո: Հայաստանի նկատմամբ Միացյալ Նահանգների քաղաքականության մեջ կարևոր դրվագ էր 1992 թվականի ապրիլին «Ազատություն Ռուսաստանին և զարգացող եվրասիական ժողովրդավարություններին և բաց շուկաների աջակցության մասին» ակտը (հայտնի է նաև որպես «Ազատության աջակցության ակտ»), որը նախատեսում էր ԱՄՆ կառավարության աջակցություն հետխորհրդային նորանկախ պետություններին՝ լուծելու մարդասիրական խնդիրները, խրախուսելու և աջակցելու ժողովրդավարացմանը, ինչպես նաև կառուցելու շուկայական տնտեսություն և այլն¹⁶: Անկախության առաջին տարիներին Հայաստանը ԱՊՀ երկրների շարքում ամերիկյան մարդասիրական ամենամեծ օգնություն ստացողն էր, իսկ աշխարհում երրորդն էր (Բուրայելից և Եգիպտոսից հետո) մեկ շնչի հաշվով¹⁷:

¹⁴ Տե՛ս **Nye, J.S.** American Democracy and Soft Power. *Project Syndicate. Politics*, November 2, 2021, <https://www.project-syndicate.org/commentary/american-democracy-and-soft-power-by-joseph-s-nye-2021-11> (մուտք՝ 07.01.2023); **Nye, J.S.** Soft Power and American Foreign Policy. *Political Science Quarterly*, 119, 2004, էջ 255-270:

¹⁵ Տե՛ս The White House. A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, 1994, էջ 23; US Department of State. Integrated Country Strategy: Armenia. ICS, May 4, 2022, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/07/ICS_EUR_Armenia_Public.pdf (20.12.2022):

¹⁶ Տե՛ս Freedom Support Act. S 2532 – 102nd Congress (1991-1992): Freedom Support Act 1992, <https://www.congress.gov/bill/102nd-congress/senate-bill/2532/text> (մուտք՝ 20.02.2023):

¹⁷ Տե՛ս **Gregg, H.** Divided They Conquer: The Success of Armenian Ethnic Lobbies in the United States. *MIT Working Paper*, 13, 2002, էջ 23-24, https://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/97604/13_divided.pdf?sequence=1&isallowed=y (մուտք՝ 02.10.2022); Հայաստանում ԱՄՆ դեսպանություն.

1992 թ. Երևանում ԱՄՆ դեսպանատան հիմնադրումից ի վեր, ԱՄՆ դեսպանատան հասարակայնության հետ կապերի բաժինը նախաձեռնել է կրթական և մշակութային մի շարք ծրագրեր, որոնք ուղղված են հայ հասարակությանը և լրատվամիջոցներին ԱՄՆ արժեքների և քաղաքականության մասին իրազեկելուն, ժողովրդավարությունը, մարդու իրավունքները և ազատությունները զարգացնելուն, ինչպես նաև երկկողմ համագործակցությունը ամրապնդելուն՝ մշակութային և ակադեմիական ծրագրերի և փոխանակումների, ՀԿ-ների և լրատվամիջոցների համար պետական փոքր դրամաշնորհների, տեղական մամուլի հետ աշխատանքի և ԱՄՆ կրթական ծրագրեր շրջանավարտների ակտիվ ներգրավման միջոցով:

Քանի որ կրթությունը համարվում է ժողովրդավարության հիմնական տարրը, ԱՄՆ-ի «փափուկ ուժի» գործունեության ամենալայն շրջանակը կրթական ծրագրերն են, ինչպիսիք են՝ Ֆուլբրայթը (the Fulbright), Հյուբերտ Հ. Համֆրիի կրթաթոշակը (the Hubert H. Humphrey Fellowship), ԱՄՆ ինստիտուտների ուսումնասիրությունների ծրագիրը (the Study of the U.S. Institutes (SUSI)), Պրոֆեսիոնալ գործընկերների ծրագիրը (the Professional Fellows Program (PFP)), Ապագա առաջնորդների փոխանակման ծրագիրը (the Future Leaders Exchange (FLEX)), Համաշխարհային բակալավրիատի փոխանակման ծրագիրը (the Global Undergraduate Exchange Program (Global UGRAD)), Միջազգային այցելուների առաջնորդության ծրագիրը (the International Visitors Leadership Program (IVLP)), Ուսուցման գերազանցություն և ձեռքբերում ծրագիրը (the Teaching Excellence and Achievement (TEA)) և այլն: Բացի կրթական և փոխանակման ծրագրերից, առկա են նաև փոքր դրամաշնորհային ծրագրեր, տարբեր հիմնադրամներ և ԱՄՆ կրթական ծրագրերի շրջանավարտների դրամաշնորհներ, ինչպես նաև մշակութային ծրագրեր, որոնք իրականացվում են Միացյալ Նահանգների դեսպանության և ԱՄՆ պետդեսպարտամենտի կողմից ֆինանսավորվող տարբեր հասարակական կազմակերպությունների կողմից և կոչված են խթանելու ամերիկյան մշակույթը ՀՀ-ում, ամրապնդելու մարդկանց միջև շփումները և հաղորդակցությունը հայ ու ամերիկյան հասարակությունների միջև¹⁸:

Ամերիկյան մեկ այլ կրթօջախի օրինակ են Երևանում և Հայաստանի չորս մարզերում տեղակայված Ամերիկյան անկյունները (American Corners), որտեղ այցելուները կարող են ընդգրկվել և զարգացնել իրենց գիտելիքները ամերիկյան մշակույթի մասին, սովորել անգլերեն ֆիլմերի, գրքերի, ամսագրերի, ինչպես նաև անգլերենի անվճար դասընթացների և տարբեր ծրագրերի ու դասախոսությունների միջոցով¹⁹:

Միացյալ Նահանգների օգնությունը Հայաստանին (1991-2001 թթ.). նվիրումի և համագործակցության տասնամյակ, Եր., Հայաստանում ԱՄՆ դեսպանություն, 2001, էջ 5:

¹⁸ Տե՛ս US Embassy in Armenia, <https://am.usembassy.gov/education-culture/> (մուտք՝ 02.11.2023):

¹⁹ Տե՛ս American Corners, <https://am.usembassy.gov/education-culture/american-corners/> (մուտք՝ 02.10.2023):

1996 թվականից Հայաստանում գործում են Միջազգային կրթության ամերիկյան խորհուրդները (American Councils for International Education), որոնք, ֆինանսավորվելով ԱՄՆ պետդեպարտամենտի, կրթության նախարարության, միջազգային զարգացման գործակալության, Կոնգրեսի գրադարանի, Հումանիտար գիտությունների ազգային հիմնադրամի, Նյու Յորքի Քարնեգի կորպորացիայի և այլ հաստատությունների կողմից, նպաստում են երկու երկրների և հասարակությունների միջև փոխըմբռնմանը և միջազգային կապերի ամրապնդմանը՝ ակադեմիական, մասնագիտական և մշակութային փոխանակումների, կրթության զարգացման, հետազոտությունների և պրակտիկայի միջոցով: Տարիների ընթացքում Ամերիկյան խորհուրդները Հայաստանից բարձր դասարանների և համալսարանների ուսանողներին, մանկավարժներին և պրոֆեսորադասախոսական կազմին հնարավորություն են տվել սովորելու, հետազոտելու և մասնագիտական հմտություններ ձեռք բերելու Միացյալ Նահանգներում: Մինևույն ժամանակ, բազմաթիվ ամերիկացի ուսանողներ, գիտնականներ և մասնագետներ ուղևորվել են Հայաստան՝ հայերեն կամ տարածաշրջանային այլ լեզուներ սովորելու, մասնագիտական միջոցառումների և պրակտիկաների մասնակցելու կամ ակադեմիական հետազոտություններ կատարելու համար²⁰: Ամերիկյան խորհուրդների անմիջական վերահսկողության ներքո և ԱՄՆ պետդեպարտամենտի աջակցությամբ Հայաստանում գործում է EducationUSA Armenia-ն, որը հայ ուսանողներին տրամադրում է ճշգրիտ և համապարփակ տեղեկատվություն ԱՄՆ քոլեջներում և համալսարաններում կրթության հնարավորությունների մասին²¹:

Այսպիսով, արտերկրում ուսանելու և լեզուն սովորելու ընթացքում ուսանողները ծանոթանում են Միացյալ Նահանգների գիտության և մշակույթի նվաճումներին և դրական տպավորություն են կազմում երկրի մասին: Այս ծրագրերի շրջանավարտները կուտակում են գիտելիքներ, արժեքավոր սոցիալական կապիտալ, ձևավորում համակրանքներ, հաստատում կապեր և ձեռք են բերում նոր ընկերներ: Սրանք նպաստում են հայ երիտասարդների շրջանում արևմտյան ժողովրդավարության՝ որպես հավասար հնարավորությունների ազատ և բազմամշակութային հասարակության գրավիչ պատկերի ձևավորմանը:

Հայաստանում ԱՄՆ կրթական «փափուկ ուժի» ևս մեկ կարևոր տարրը Հայաստանի Ամերիկյան համալսարանն է (ՀԱՀ): Ամերիկյան կառավարության աջակցությամբ 1991 թ. ստեղծված ՀԱՀ-ն առաջարկում է Հայաստանում ամերիկյան կրթական համակարգ՝ մագիստրատուրայի և բակալավրիատի մակարդակներով: Կրթական ծրագրերին զուգահեռ՝ ՀԱՀ-ը նաև խթանում է գիտությունը

²⁰ Տե՛ս American Councils for International Education Armenia, <https://armenia.americancouncils.org> (մուտք՝ 03.05.2023):

²¹ Տե՛ս EducationUSA Armenia, <https://educationusa.state.gov/centers/yerevan-american-councils> (մուտք՝ 03.05.2023):

վերլուծական, հետազոտական և զարգացման տարբեր կենտրոնների միջոցով: Բացի այդ, հաստատությունը խրախուսում է ժողովրդավարական արժեքները և քաղաքացիական ներգրավվածությունն ու ծառայությունը հասարակությանը²²:

Մինևույն ժամանակ, ամերիկյան տարբեր հիմնադրամներ ակտիվորեն համագործակցում են Հայաստանի առաջատար բուհերի (Երևանի պետական համալսարան, Հայաստանի Ամերիկյան համալսարան և այլն) և Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի հետ: Հավաքված արտաքին (ինչպես պետական, այնպես էլ մասնավոր) միջոցների հաշվին ակադեմիական հաստատություններում ներդրվում են ծրագրեր և դասընթացներ՝ նվիրված ժողովրդավարության զարգացմանը, մարդու իրավունքների պաշտպանությանը և ամերիկյան ուսումնասիրություններին: Օրինակ՝ 2019 թվականին Հայաստանում ԱՄՆ դեսպանատան Հանրային դիվանագիտության բաժնի կողմից դրամաշնորհ ստանալուց հետո Երևանի պետական համալսարանը, Արիզոնայի պետական համալսարանի հետ համագործակցելով, ստեղծեց Ամերիկյան հետազոտությունների կենտրոնը և 2021 թվականին մեկնարկեց Ամերիկագիտության մագիստրոսական ծրագիրը: Ինչպես նշեց ԱՄՆ դեսպան Թրեյսին՝ «այս մագիստրոսական ծրագիրը հնարավորություն կտա հայ ուսանողներին, գտնվելով Հայաստանում, ուսումնասիրել ԱՄՆ հասարակության, քաղաքականության, դիվանագիտության և տնտեսության տարբեր ասպեկտներ: Այսպիսով նրանք կկուտակեն հմտություններ, որոնք անհրաժեշտ են մեր քաղաքականությունն ու հասարակությանը հասկանալու և հայ հանրությանը բացատրելու համար»²³: Իսկ Նյու Յորքի Քարնեգի կորպորացիայի ֆինանսական աջակցությամբ 2003 թվականին ստեղծվել են Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոնները (ՀՌԿԿ), որոնք նախագծերի և ուսումնական կենտրոնների ցանց են և ներգրավված են Հարավային Կովկասում սոցիալական գիտությունների հետազոտություններում և հանրային քաղաքականության վերլուծության ոլորտներում²⁴:

Քաղաքացիական դիվանագիտության և միջանձնային փոխանակումների, ժամանակակից «փափուկ ուժի» հիմնական տարրերի և ԱՄՆ ավանդական արտաքին քաղաքականության հավելյալ սյուների մեկ այլ կարևոր օրինակ են Միացյալ Նահանգների Խաղաղության կորպուսի կամավորները: 1961 թվականին ԱՄՆ նախագահի թեկնածու Ջոն Ֆ. Քենեդին ձեռնարկեց այս կորպուսի ստեղծումը, որպես ԱՄՆ ազդեցությունը տարածելու արտաքին քաղաքականության ռազմավարություն՝ համաշխարհային խաղաղությունն ու բարեկամությունը տեխնիկական օգնության տրամադրման միջոցով ամրապնդելու

²² Տե՛ս American University of Armenia, <https://aia.am/about/about-aia/> (մուտք՝ 22.05.2023):

²³ US Embassy in Armenia. “Opening of the American Studies Center and Official Launch of the Master’s Program in American Studies”, December 10, 2021, <https://am.usembassy.gov/american-studies-center/> (մուտք՝ 10.07.2023):

²⁴ Տե՛ս Caucasus Research Resource Center – Armenia, <https://www.crrc.am/about-us/> (մուտք՝ 29.07.2023):

նպատակով: Մեր օրերում ԱՄՆ Խաղաղության կորպուսի կամավորները ակտիվորեն խթանում են ամերիկյան «փափուկ ուժը», արտաքին քաղաքականությունը և ԱՄՆ ազգային շահերը: Կազմակերպության հիմնական նպատակներն են օգնել շահագրգիռ երկրների բնակիչներին՝ լրացնելու անհրաժեշտ վերապատրաստում ունեցող մարդկանց պակասը, նպաստելու սպասարկվող մարդկանց կողմից Ամերիկայի և ամերիկացիների ավելի լավ ճանաչմանը, ինչպես նաև՝ ամերիկացիների կողմից այլ ժողովուրդների ավելի լավ ըմբռնմանը՝ անգլերենի ծրագրերի, կրթական և գյուղական զարգացման մի շարք նախագծերի միջոցով: Օրինակ՝ «Անգլերենը որպես օտար լեզու» և «Համայնքի և երիտասարդության զարգացումը» ծրագրերը: 1992 թվականին Հայաստանում Խաղաղության կորպուսի առաքելության մեկնարկից ի վեր, ավելի քան 1000 կամավորներ եկել են Հայաստան՝ ծանոթանալու տեղական մշակույթին և սովորություններին, ինչպես նաև բնակչությանը փոխանցելու ամերիկյան հասարակության արժեքները՝ ներգրավվելով զարգացման ծրագրերում, իրենց ներդրումն ունենալով տեղական ՀԿ-ների առաջընթացին՝ օգնել են նրանցից շատերին նախագծելու և իրականացնելու տարբեր ծրագրեր և ծառայություններ հիմնականում գյուղական համայնքներում²⁵:

Հայաստանում ԱՄՆ-ի «փափուկ ուժի» իրականացման առանցքային մասնակիցներից է նաև Միացյալ Նահանգների միջազգային զարգացման գործակալությունը (ՄԶԳ) (U.S. Agency for International development (USAID)): 1992 թվականից ԱՄՆ ՄԶԳ-ն Հայաստանում իրականացնում է մի շարք ծրագրեր, որոնք նպաստում են տնտեսական, քաղաքական և սոցիալական վերափոխմանը: ԱՄՆ միջազգային զարգացման գործակալությունը Հայաստանում հիմնականում զբաղվում է սոցիալ-տնտեսական զարգացման խնդիրներով: Հայտարարված նպատակներն են՝ ժողովրդավարության խթանումը, տնտեսական աճի արագացումը և էներգետիկ անվտանգության ամրապնդումը, սոցիալական բարեփոխումների և երկարաժամկետ կայուն զարգացման աջակցությունը, Հայաստանի՝ դեպի ազատ շուկայական, ժողովրդավարական հասարակություն անցման խթանումը²⁶: Հատկանշական է, որ տարիների ընթացքում գործակալության աջակցությունը մարդու անմիջական և հիմնական կարիքները բավարարելու համար մարդասիրական օգնություն տրամադրելուց վերափոխվել է երկարաժամկետ կայուն զարգացմանն աջակցության:

Հայաստանում Ամերիկայի «փափուկ ուժի» մեկ այլ հենարան է քաղաքացիական հասարակության զարգացման խթանումը տարբեր գործակալությունների և հիմնադրամների միջոցով, ինչպես նաև ՀԿ-ների և լրատվամիջոցների հետ աշխատանքը և ֆինանսավորումը, օրինակ՝ «Եվրասիա համագործակցության հիմնադրամը», «Երևանի մամուլի ակումբը», «Մարդկային զարգացման միջազգային

²⁵ Տե՛ս US Peace Corps in Armenia, https://www.peacecorps.gov/armenia/?fbclid=IwAR3A8S5Eb8gm5Xmkl0DEYsnqEjzHtw2q3fz8prN0UO-Wy_Ugx0fbGcvCojI (մուտք՝ 10.07.2023):

²⁶ Տե՛ս The US Agency for International Development, <https://www.usaid.gov/armenia> (մուտք՝ 15.07.2023):

կենտրոնը» և այլն: Այսպիսով, կենտրոնանալով մարդու իրավունքների ոլորտի զարգացման, տեղական ինքնակառավարման գործընթացում հասարակության մասնակցության խթանման, օրենքի գերակայության, լրատվամիջոցների զարգացման, արդար ընտրությունների և հակակոռուպցիոն խնդիրների վրա, ԱՄՆ-ն ոչ միայն խթանում է իր գրավիչ իմիջը, այլև ստեղծում է որակապես նոր քաղաքացիական հասարակություն, որը կարող է էլ ավելի նպաստել երկկողմ հարաբերությունների ամրապնդմանը նոր էլիտայի ձևավորման միջոցով:

Հաշվի առնելով XXI դարում զանգվածային լրատվության միջոցների հսկայական դերը որոշակի արժեքների առաջմղման և հանրային կարծիքի ձևավորման գործում՝ պետք է հիշատակել նաև «Ազատ Եվրոպա/ Ազատություն» ռադիոկայանը (Radio Free Europe/Radio Liberty) և «Ամերիկայի ձայնը» (Voice of America)՝ որպես ԱՄՆ-ի «փափուկ ուժի» գեներատորներ՝ ուղղված արևմտյան ժողովրդավարական արժեքների և մամուլի ազատության խթանմանը: Ֆինանսավորվելով ԱՄՆ Կոնգրեսի դրամաշնորհով՝ Միացյալ Նահանգների Գլոբալ ՋԼՄ-ների գործակալության միջոցով ամերիկյան նշված երկու հեռարձակող կազմակերպությունները Սառը պատերազմի ժամանակաշրջանում Ամերիկայի ամենահզոր գործիքներից էին²⁷: Նրանց հիմնական առաքելությունն էր Խորհրդային Միությունում ապրող բնակչությանը տեղեկացնել Արևմուտքի և ժողովրդավարական արժեքների մասին: Չնայած Սառը պատերազմի ավարտին՝ երկու հեռարձակման հարթակները շարունակում են կարևորվել ԱՄՆ շահերի համար նույնիսկ մեր օրերում՝ ավելի բարդացող և դինամիկ գլոբալ տեղեկատվական միջավայրում:

Հայաստանում ԱՄՆ-ի «փափուկ ուժի» ընդլայնմանը և ամրապնդմանը նպաստում է նաև տարբեր ամերիկյան բավականին ակտիվ ոչ կառավարական հիմնադրամների և կազմակերպությունների ներկայությունը, ինչպիսիք են Բաց հասարակության հիմնադրամը (Open Society Foundation) և Ժողովրդավարության ազգային հիմնադրամը (National Endowment for Democracy), որոնք աջակցում են շատ նախագծերի: Դրանց նպատակն է զարգացնել ժողովրդավարական ինստիտուտները, ազատ լրատվամիջոցները և անկախ լրագրությունը, քաղաքացիական ակտիվությունը (հիմնականում երիտասարդ քաղաքական առաջնորդների) և պաշտպանել մարդու իրավունքները Հայաստանում՝ ի թիվս այլ միջոցների, ֆինանսավորելով հատուկ նախաձեռնություններ, որոնք աջակցում են մարդասիրական ծրագրերին, հանդուրժողականության զարգացմանը և հանրային կարծիքի փոփոխություններին մարզինալացված խմբերի վերաբերյալ, ինչպես նաև սեռական, կրոնական և այլ փոքրամասնությունների նկատմամբ խտրականության նվազեցմանը²⁸:

²⁷Տե՛ս Radio Free Europe/Radio Liberty, <https://pressroom.rferl.org/about-us> (մուտք՝ 01.06.2023); Voice of America, <https://www.voanews.com> (մուտք՝ 01.06.2023):

²⁸Տե՛ս Open Society Foundation, <https://www.osf.am> (մուտք՝ 07.06.2023); National Endowment for Democracy (NED), <https://www.ned.org/region/eurasia/armenia-2021/> (մուտք՝ 07.06.2023)՝

Եզրակացություններ

Ո՛չ ռազմական և ո՛չ հարկադրական՝ փափուկ միջոցների կիրառման գաղափարը ավելի մեծ կարևորություն է ստանում քաղաքականության մեջ արդյունքի հասնելու համար: «Փափուկ ուժի» նշանակությունը մեծանում է գլոբալացման, աճող բազմամշակութայնության և ժողովրդավարական ու ազատական սկզբունքների տարածման պայմաններում: Ներկայումս «փափուկ ուժը» ավելի հաճախ է օգտագործվում համաշխարհային քաղաքականության ժամանակակից դերակատարների, մասնավորապես՝ գերտերությունների արտաքին քաղաքականության գործիքակազմում:

Միացյալ Նահանգների «փափուկ ուժը» հիմնված է ոչ միայն այս գերտերության պոտենցիալ հնարավորությունների, այլ նաև նրա արտաքին և ներքին քաղաքականության տպավորիչ արդյունքների վրա:

Հայաստանում ԱՄՆ-ի «փափուկ ուժի» ռազմավարության հիմնական նպատակներն են՝ ամրապնդել դիվանագիտական երկկողմ հարաբերությունները, երկրում խթանել Միացյալ Նահանգների վերաբերյալ դրական ընկալումները և տարածել իր ազդեցությունը ոչ հարկադրական միջոցներով՝ ուղղված ժողովրդավարության, ազատ շուկայական տնտեսության, մարդու իրավունքների և ազատությունների արմատավորմանը, քաղաքացիական հասարակության կառուցմանը, ինչպես նաև երկու երկրների և հասարակությունների միջև փոխըմբռնմանը և երկկողմ համագործակցության ու գործընկերության ամրապնդմանը:

Հայաստանի նկատմամբ Միացյալ Նահանգների «փափուկ ուժը» հիմնականում իրականացվում է կրթական ծրագրերի, մշակութային, հանրային և քաղաքացիական դիվանագիտության միջոցով: Ամերիկյան «փափուկ ուժը» կարևորում է ակտիվ համագործակցությունը քաղաքացիական հասարակության, երիտասարդության, տեղական լրատվամիջոցների և ՀԿ-ների հետ՝ կրթական, մշակութային, ակադեմիական ծրագրերի և փոխանակումների, ինչպես նաև ՀԿ-ների և լրատվամիջոցների համար դրամաշնորհային ռեսուրսների միջոցով: Հայաստանում ԱՄՆ դիվանագիտական առաքելության գործունեությունից զատ, Հայաստանում ամերիկյան «փափուկ ուժի» ընդլայնմանը և ամրապնդմանը նպաստում է այստեղ ամերիկյան տարբեր գործակալությունների և հիմնադրամների, հասարակական կազմակերպությունների և հաստատությունների ներկայությունը*:

НОРА ГЕВОРКЯН – Стратегия «мягкой силы» во внешней политике США в отношении Армении. – В сегодняшнюю эпоху глобализации и растущего мультикультурализма сила убеждения оказывает значительное влияние на улучшение взаимопонимания между странами и обществами. В современности «мягкая сила» все чаще используется как один

* Սույն հոդվածը ֆինանսավորվել է ԱՄՆ պետքարտուղարության դրամաշնորհի շրջանակում: Այստեղ արտահայտված են հեղինակի դիրքորոշումները, որոնց համընկնումը ԱՄՆ պետքարտուղարության դիրքորոշումներին պարտադիր չէ:

из основных инструментов формирования внешнеполитической стратегии современных акторов мировой политики, в частности великих держав. В статье рассматривается стратегия «мягкой силы» США и ее реализация в Республике Армения. Основной целью исследования является выявление и анализ основных целей стратегии «мягкой силы» США в Армении, а также основных направлений, механизмов и инструментов реализации американской «мягкой силы» в Армении.

В статье делается вывод о том, что центральные цели стратегии «мягкой силы» США в Армении направлены на формирование позитивного восприятия Соединенных Штатов в стране, укрепление дипломатических отношений и продвижение американских интересов посредством ненасильственных средств, направленных на продвижение культуры западного либерализма и демократии, а также укрепление сотрудничества и взаимопонимания между двумя обществами и государствами. «Мягкая сила» США в отношении Армении в основном реализуется через образовательные программы, через культурную, общественную и гражданскую дипломатию. В то же время, расширению и укреплению американской «мягкой силы» в Армении способствует присутствие здесь различных американских агентств и фондов, неправительственных организаций и учреждений.

Ключевые слова: «мягкая сила», внешняя политика, США, Республика Армения, распространение влияния, ненасильственные средства

NORA GEVORGYAN – *The Soft Power Strategy in the American Foreign Policy towards Armenia.* – In today’s era of globalization and growing multiculturalism, the power of persuasion has a significant impact on enhancing understanding among nations and societies. In modern times, soft power is increasingly being used as one of the main tools for shaping the foreign policy strategy of contemporary actors of world politics, in particular global powers. The article analyzes United States soft power and its implementation in the Republic of Armenia. The primary purpose of the study is to identify the key directions and examine the main operating mechanisms and tools of the US soft power in Armenia.

The paper argues that the central objectives of the US soft power strategy in Armenia are to form positive perceptions of the United States in the country, strengthen diplomatic relations and advance American interests through non-coercive means aimed at promoting the culture of Western liberalism and democracy in Armenia, as well as enhancing cooperation and mutual understanding between the two societies and states. The US soft power in relation to Armenia is mainly realized through educational instruments and relations, as well as cultural, public and civil diplomacy. The presence of various American agencies and funds, non-governmental foundations and organizations in Armenia contributes to the expansion and strengthening of American soft power in Armenia.

Key words - *soft power, foreign policy, the United States, Republic of Armenia, advancement of influence, non-coercive means*